

Araştırma Makalesi • Research Article

From Bureaucratic State to Service State: In The Ak Party Period Modernization Bureaucracy And Politics

Bürokratik Devletten Hizmet Devletine: Ak Parti Döneminde Modernleşme Bürokrasi Ve Siyaset¹

Betül KARAKOYUNLU²

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 4 January 2025

Received in revised: 10 March 2025

Accepted: 15 March 2025

Keywords:

Politics

Bureaucracy

Ak Party

Army

Judgment

Coup

ABSTRACT

With the AKP coming to power in 2002, the period of coalitions that displayed a discontinuous and incompatible appearance ended and the party has been the most important actor in politics in the last 22 years. Since the day the AKP came to power, it has struggled with the bureaucracy that identified itself with the salvation of the state and has tried to transform the bureaucracy into a public service apparatus by adopting a superior understanding of politics. In the first ten years, it has made efforts to expand the area of politics that remained under tutelage based on human rights and freedom discourses. However, the party faced resistance from both the military and civil bureaucracy and struggled for power especially with the army and judicial bureaucracy. This struggle resulted in expanding the area of influence of politics with various gains. The government, which faced the FETÖ initiative supported by various layers of the bureaucracy in 2015, has struggled with the bureaucracy within sharper frameworks since then. In 2018, the presidential system was adopted and the bureaucracy was redesigned according to the new system. This study examines the efforts of the AK Party to transform the bureaucracy with the ideal of servant bureaucracy during its 22-year rule, and argues that the balance between bureaucracy and politics has shifted in favor of politics.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 4 Ocak 2025

Revizyon tarihi: 10 Mart 2025

Kabul tarihi: 15 Mart 2025

Anahtar Kelimeler:

Siyaset

Bürokrasi

Ak Parti

Ordu

Yargı

Darbe

ÖZ

2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesi ile kesik ve uyumsuz bir görünüm sergileyen koalisyonlar dönemi sona ermiş ve parti son 22 yılında siyasetin en önemli aktörü olmuştur. Ak Parti iktidara geldiği günden itibaren, Cumhuriyetten bu yana modernleşme hareketlerinin itici gücü olan ve 2000'li yıllara değin kendini devletin bekası ile özdeşleştiren bürokrasiyi, üstün siyaset anlayışı altında aslı pozisyonu olan kamu hizmeti aygıtına dönüştürmeye çalışmıştır. İlk on yıllık dönemde insan hakları ve özgürlük söylemlerine dayanarak vesayet altında kalmış siyasetin alanını genişletme çabaları görülmektedir. Ancak parti, gerek askeri gerek sivil bürokrasinin direnci ile karşı karşıya kalmış, özellikle ordu ve yargı bürokrasisi ile güç mücadelesi vermiştir. Söz konusu mücadele, siyasetin etki alanını çeşitli kazanımlarla genişletmesi ile sonuçlanmıştır. 2015 yılında bürokrasinin çok çeşitli katmanlarınca desteklenen FETÖ girişi ile karşı karşıya kalan iktidar, bu tarihten sonra daha keskin çerçeveler içinde bürokrasi ile mücadele etmiştir. 2018 yılında ise başkanlık sistemine geçilmiş ve bürokrasi, yeni sisteme göre yeniden dizayn edilmiştir. Bu çalışmada Ak Parti'nin 22 yıllık iktidarında hizmetkâr bürokrasi ideali ile bürokrasiyi dönüştürme çabaları konu edilmekte ve bürokrasi siyaset dengesinde ibrenin siyaset lehine değiştiği öne sürülmektedir.

¹ Bu çalışma, 2021 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'de Bürokrasi ve Üç Kuşak Memur Vatandaş Etkileşimi başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Gençlik ve Spor Bakanlığı, sosyologkarakoyunlu@gmail.com. ORCID: [0000-0003-2772-3500](https://orcid.org/0000-0003-2772-3500), Konya.

GİRİŞ

Ak Parti, ideolojik sabıkları gibi siyaset kurumunu problemlerin yegâne çözüm kaynağı olarak gören bir anlayışa sahip olmuş ve bürokrasiyi “bürokratik oligarşi” olarak tanımlamıştır. Bu görüş temelinde yerleşik bürokratik elitler ile başlangıçta temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi argümanı ile bir mücadele yürütmüş ve tabana yayılan bir bürokrasi oluşturma amacı gütmüştür. Partinin daha sonraki yıllarda bürokrasi ile mücadelesinin giderek sertleştiğini hem seçim bildirgeleri, parti ve hükümet programlarında hem de sahaya yansıyan uygulamalarında takip etmek mümkündür.

2002 Yılı Seçim Beyannamesi’nde, siyaset kurumunun etkinliğinin artırılıp bürokrasinin hakimiyetinin azaltılması vurgulanırken, bürokrasinin siyasetin işlerine el atması eleştirilmekte ve hizmetkâr bürokrasiye gönderme yapılmaktadır. Yine 2002 yılında kurulan 59. Hükümet Programı’nda bürokrasinin azaltılmasına yönelik kararlılık görünmekle birlikte “*Hükümetimiz toplumdaki aldığı yetki çerçevesinde ahlaki değerlere sahip bir bürokrasi oluşturmayı ön planda tutacaktır*” ifadesi, bürokrasiyi ahlaki bir kod biçilen ilk parti programı olması bakımından önemlidir. 2003 yılı Acil Eylem Planında ise Kamu yönetimi reformu, ekonomik dönüşüm programı, demokratikleşme ve hukuk reformu ve sosyal politikalar olmak üzere dört politika alanı belirlenmiştir. İktidar bakanlıkların azaltılması ve işlerliğinin artırılmasının yanı sıra kamuya ait dernek, vakıf ya da sosyal tesis gibi asli olmayan unsurların elden çıkarılarak bürokrasinin budanması şeklinde hedefler belirlemiştir. Diğer taraftan bürokraside memnuniyetin ölçüleceğinin ifade edilmesi ile vatandaş lehine bir dönüşüm vurgulanmıştır (2003 Yılı Acil Eylem Planı). 60. Hükümet programında bürokratlara hizmet götürmekle görevli oldukları hatırlatılmış ve vatandaş karşı tutum ve tavırlarında olumlu ve yapıcı olmaları telkin edilmiştir. Diğer yandan Vatandaş ve Sonuç Odaklı Yönetim başlığı altında bürokrasinin hesap verebilir ve şeffaf bir hizmet alanı haline dönüştüğünden bahisle, keyfi uygulamaların önüne geçilmek isteği dile getirilmektedir (Ak Parti Seçim Beyannamesi, 2007; 60. Hükümet Programı, TBMM, 17.01.2015). Erdoğan’ın yıllar içinde bir söylem haline getirdiği “hizmetkâr bürokrasi” hedefine 2011 yılında erişildiği düşünülmektedir. Nitekim 2011 Yılı Seçim Beyannamesi’nde asker, yargı ve sivil bürokrasinin vesayetinin kırıldığı, siyaset kurumunun yeniden itibar kazandığı, vatandaşın muhatap haline geldiği belirtilerek bürokrasinin kurumsal sınırlarını aşarak siyasetin alanını daraltması hatta yok saymasının önüne geçildiği ve kendi sınırına çekildiği ifade edilmektedir.³ Ak Parti 2023 Siyasi Vizyonu isimli manifestosunda ise bürokratik oligarşinin iradesi ile biçimlenen yönetim biçimlerine, yöntemin siyasallaşmasına karşı partinin verdiği kararlı mücadele ile etkinliğinin kırıldığı, yasal kurumsal düzenlemelerle bürokrasinin asıl pozisyonu olan yönetim aygıtı pozisyonuna çekildiği ve böylece toplumun bürokrasiye yönelik algısında önemli ölçüde değişim yaşandığı belirtilmektedir. (2015: 11).

Bürokrasinin yeni pozisyonuna geriletilmesi uzun yıllara yayılmış ve 2010’lu yıllara kadar iktidar, özellikle ordu ve yargı bürokrasisi ile mücadeleden de öte soğuk bir savaş halinde olmuş ve nihayetinde her iki mekanizma içinde de oldukça köklü değişimler meydana getirmiştir. 2010 yılından sonra ise iktidar, bürokrasinin etkinliğini kırma konusunda daha kararlı adımlar atmış, 15 Temmuz Darbe girişiminden sonra ise bürokrasi ile başka bir boyuta taşınan mücadeleye girişmiştir. Nihayet 2018 yılından itibaren uygulamaya konulan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber yasama ve yürütme arasındaki hiyerarşik ilişkiler değişirken bürokrasi de yeniden biçimlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, Ak Parti’nin 22 yıllık iktidarı döneminde bürokrasiyi hizmetkâr bir yönetim aygıtına dönüştürmeye yönelik mücadele alanı konu edilmektedir.

AK PARTİ VE ORDU BÜROKRASİSİ

İktidarın ilk mücadele alanı Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren kendisini bir bekçi olarak atayan ve her on yılda bir laiklik, demokrasi ya da irtica ayarlarının kaydığından bahisle bir darbe kültürüne sahip olan ordu olmuştur. Esasen Ak Parti’nin iktidara geldiği 2000’li yıllar dünyanın küreselleşme etkisi altında olduğu, daha özelde ise Türkiye’nin AB uyum programı çerçevesinde hareket ettiği bir dönemdir. Bu bağlamda parti, sivilleşme çabalarını AB uyum çalışmaları kapsamında yürütmüştür. Sivilleşmenin en önemli adımı ordunun siyaset üzerindeki vesayetinin kurumsallaşmış hali olan MGK’nın yapısının siviller lehine değiştirilmesi ile gerçekleşmiştir. 2003 tarih ve 2945 Sayılı Kanun ile kurul üyeliklerine Adalet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı katılmış ve MGK Sekreterliği

³ Ak Parti Hükümet Programı, Beyanname ve Bildirgelere: <https://www.akparti.org.tr/> ve www.tbmm.gov.tr adresinden erişim sağlanmıştır.

siviller tarafından da yürütülebilir hale getirilmiştir. Daha önemlisi MGK görüşleri “öncelikle dikkate alınır” olmaktan çıkarılarak “değerlendirilir” şeklinde tenzil edilmiştir. Laçiner’e göre MGK’nın dönüşümü beyaz bir devrimdir. Ancak bu devrim, toplumsal zeminde ya da toplumun anlam dünyasında önemli bir reaksiyonla karşılaşmamıştır (2004: 29).

Ak Parti’nin askeri bürokrasi ile ilişkilerini üç aşama halinde ele almak mümkündür. İlk aşama kontrollü anlaşmazlık aşamasıdır. Bu bağlamda 2002 ile 2006 yılları arasında ordu laiklik ve üniter devlet konusunda baskısını sürdürmüş ancak iktidarın yetki ve meşruiyetini kabul etmiştir (Hale ve Özbudun: 2010: 141; Cansever, 2013: 107). Ak Parti bu dönemde darbe ihtimaline karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemiş ve ordunun sistem üzerindeki bekçilik rolünü kabul etmiştir. Bu dönemde ordu ve siyaset birbirine karşı kuşkucu bir yaklaşım içindedir. Ancak AB uyum sürecinin aksatılmaması için açıkça bir çatışma içine girilmemiştir. Heper, Ak Parti’nin bürokrasiye ihtiyatlı yaklaştığını, ordunun baskın değerlerine karşı açıkça bir duruş sergilemekten kaçındığını ve ortalama bir ilişki kurmayı başardığını söyler (2011: 328).

2007 yılından itibaren ordu ve iktidarın ilişkisi meydan okuma ve kriz aşamasına geçmiştir. Bu dönemde ordu Cumhurbaşkanlığı seçim krizinin ardından Abdullah Gül’ün yemin törenine katılmamış, Cumhurbaşkanlığı davetine düşük rütbeli subayları göndermiş ve meclis açılışına katılmayarak tepkisini ortaya koymuştur (Hale ve Özbudun, 2010: 141-156; Cansever, 2013: 107). Bu gerilim, Orgeneral Yaşar Büyükanıt’ın başörtüsü yasağının kaldırılma tartışmalarından “*Türk toplumunun bütün kesimleri ordunun bu konudaki tutumunu çok iyi bilmektedir*” diyerek tehditkâr bir üslubu benimsemesi ile daha da artırmıştır. Öyle ki bu mesele Ak Parti’ye açılan kapatma davasının da önünü açmıştır. Bu dönemde Taraf Gazetesi Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan İrtica ile Mücadele Eylem Planını ve iktidarın devrilmesi için hazırlanan Kafes Planını medyaya servis etmiş, 2010 yılında ise aynı amaçlara hizmet eden Balyoz Darbe Planını yayınlamıştır.

Bu gelişmelerin tezahürü olarak iktidar karşı atağa geçerek, yargı mensuplarına yönelik geniş bir yargılama süreci başlatmıştır. 2005 Şemdinli İddianamesi, 2007 yılında muvazzaf ve emekli subayları kapsayan Ergenekon Soruşturması, Kafes ve Balyoz darbe planları ile ilgili davalar ve sonucunda aralarında İlker Başbuğ’un da yer aldığı pek çok orgeneral ve komutana ömür boyu hapse varan mahkûmiyetler verilmiştir. Ergenekon Davası bu dönemde kamuoyu önünde askerin prestijini zayıflatan sembolik bir dava olmuştur. Karpat’a göre Cumhurbaşkanı seçme krizinden sonra Ak Parti, yoğun biçimde ordu üzerinde itibarsızlaştırma stratejisi yürütmüştür (Karpat, 2014: 264). 2013 yılında pek çok generalin görevden el çektilmesi ya da tutuklanması üzerine *Economist Dergisi* 2013 yılında yazdığı “Erdoğan and His Generals” başlıklı yazısında bir zamanlar her şeye gücü yeten ordunun artık sindiğini, bölündüğünü ve bastırıldığını yazmıştır.⁴ AB ilerleme raporunda ise darbelere yönelik meclis soruşturmaları ve yapılan mevzuat değişikliklerine atıf yapılarak, sivil makamlar lehine ilerleme kaydedildiği ifade edilmektedir (AB. 2013 İlerleme Raporu). Ancak 17-25 Aralık olayları ile Gülen örgütünün iktidarı kurgusal iddialarla yanılttığı ortaya çıkmış ve 2014 yılında tutuklu ve hükümlüler serbest bırakılmıştır. Böylece örgüt ile Ak Parti arasında bir kalkışma ile zirveye ulaşacak olan iktidar çatışmasının temellerini atılmıştır.

Türkiye’de ordunun siyasete müdahalesinin minimize edilmesi dünya konjonktürü ile de yakından ilgilidir. 2000’li yıllarda dünyada ordu ile siyaset ilişkisi köklü bir dönüşüm geçirmektedir. Soğuk Savaş ile militerleşen dünyada önceliğin ülke güvenliğine verilmesi sebebiyle askeri müdahaleler ve askeri rejimler olağan görülmüş ancak Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte demokratik algılar değişmiştir. Bu duruma küreselleşme ve sivil toplumun ön plana çıkarılması da eklenince asker ve siyaset dengeleri siyaset lehine dönüşüm göstermiştir. Jenkins’e göre ülkelerin dış düşman tehdidinde olduğuna dair algılar geçerliliğini yitirmiş ve toplumların iktidardan beklentileri artmıştır. 2000’li yıllardan önce savunma harcamalarının bütçenin büyük bir bölümünü kaplamasına karşın daha sonra diğer alanlara kaydırılması bu değişimin bir göstergesidir (2001: 69).

Türkiye’de de benzer bir dönüşümün izlerini gözlemek mümkündür. Ordunun siyasete gücünü devretmesinde Ak Parti’nin güçlü bir halk desteği ile iktidara gelmesinin yanı sıra AB ilerleme raporları ve Kopenhag Kriterlerinde kabul edilen kurumsallaşmış demokrasilerin etkisi vardır. Örneğin AB 7.

⁴ Erdoğan and His Generals, <https://www.economist.com/europe/2013/02/02/erdogan-and-his-generals> (Erişim tarihi 14.04.2020).

Uyum paketinde askeri mahkemelerin sivilleri yargılama alanı daraltılmış, 8. Uyum Paketinde ise RTÜK, YÖK, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma ve Haberleşme Yüksek Kurulu'na ordu içinden üye seçilmesi uygulamaları sona ermiştir (AB Uyum Yasa Paketleri: 2007:4). Ordunun siyaset karşısında yaşadığı bu irtifa kaybına yüksek tepkiler vermemesinin nedeni de aynı nedenlere dayalıdır. AB sürecine toplumsal tabanda destek verilmesi nedeniyle ordu, tepki çekmemek için bu uygulamaları kabullenmek durumunda kalmıştır (Jenkins, 2001: 235, 236). Bu dönemdeki geri çekilme sürecinde, MGK ve YAŞ toplantılarındaki oturma düzeni değişmiş, Cumhurbaşkanı, “Başkomutan” sıfatı ile millî bayramlarda kutlamaları kabul etmiş, resmi yıldönümlerinde “*Güçlü Ordu Güçlü Türkiye*” sloganları kullanılmamış ve liselerde okutulan Milli Güvenlik dersi kaldırılmıştır. Pek çoğu sembolik olan değişimlerle sivilleşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır.

AB 7. Uyum paketi ile öne sürülen, askeri yargının alanının daraltılması noktasında, 12 Eylül 2010 Referandumundan sonra daha somut adımlar atılmıştır. Anayasanın 145. Maddesi değiştirilmiş ve askeri mahkemelerin yetki alanı askerlerin görev alanları ile sınırlanarak anayasal suçların adliye mahkemelerince görüleceği karara bağlanmıştır. Askeri hâkimlerin özlük işleri ile askeri savcılık görevi yürüten hâkimlerin bağlı bulundukları komutanlıkla ilgili iş ve işlemlerin, askerlik görevi gereklerine göre yerine getirileceği hükmünün kaldırılması, askeri yargıda görev yapan hâkim savcılarının bağımsızlıklarına yönelik önemli adımlardır. “Askeri Yargı organlarının kuruluş ve işleyişinin askerlik hizmetlerinin gereklerine göre düzenleneceği” ibaresinin kaldırılması da aynı doğrultuda bir gelişmedir. Dahası Genelkurmay Başkanı, Hava ve Kara Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı'nın yüce divan sıfatı ile AYM'de yargılanmasının önü açılmıştır. İktidar bundan sonra ortaya çıkabilecek olası darbeleri önlemek için de önemli adımlar atmış ve 1980 Darbesini gerçekleştirenlerle ilişkin yargıya başvurulamayacağına dair maddeyi lağvetmiştir (2709 Sayılı TC Anayasası).

Tüm bu gelişmelerin ardında 2011 yılında 27 Nisan e-muhtırası Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden kaldırılmıştır.⁵ Nihayet darbenin kadim dayanağı olan ve neredeyse kutsal kabul edilen TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesinin kaldırılması ile TSK en önemli meşruiyetini kaybetmiş ve toplum nezdinde yasal ve psikolojik bir eşik aşılmıştır (211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanunu).

Askeri bürokrasinin mevziine çekilmesine yönelik kaydedilen tüm ilerlemeye rağmen iktidar, 2013 yılında 17-25 Aralık olayları ile karşı karşıya gelmiştir. Bu süreçte örgüt bürokrasi, medya, eğitim ve STK'lar içinde oluşturduğu ağlar sayesinde hükümetle açık biçimde çatışma içine girmiştir.⁶

Çakır'a göre Ak Parti başlangıçta Gülen cemaatine mesafeli durmuştur. Ancak 2007 krizinde ordu ile verdiği mücadelede üst düzey bürokratların paralel yargıçlar tarafından yargılanmasını memnuniyetle karşıladığı iddia edilmektedir. Cemaat bu uygulamayı tüm kurumlarda yürütmeye başladığında, asıl amacının devleti ele geçirmek olduğu anlaşılmıştır (Çakır, 2016; Öztürk, 2017: 349). Mahçupyan ise Ak Parti'nin kurulduğu dönemde bürokrasinin etkinliğini kırmak için Gülen Cemaati ile işbirliği yapmaya mecbur kaldığını iddia etmektedir. Yazara göre bu dönemde bürokrasi, sınırlı sayıda liyakat sahibi bürokrat dışında, bürokrasinin üst ve orta kademeleri MHP'li milliyetçiler, Kemalistler ve oportünistlerden oluşmaktadır. İktidarın bu gruplarla hedefine ulaşmasının mümkün olmaması, elinde yetişmiş bürokratik kadrosu bulunmaması nedeniyle, muhafazakâr tabandan gelen ve o günlerde Ak Parti seçmeni olan Gülen Cemaatinin bürokratik kadrolarını devşirmenin mantıklı bir alternatif olarak görüldüğü iddia edilmektedir (Mahçupyan, 2016).

Ergenekon ve Balyoz soruşturamalarında Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın ifadesi ile “paralel yargı” tarafından yanıltıldığını anlayan iktidar, FETÖ ile önce gizliden daha sonra dershaneleri kapatarak açık biçimde mücadeleye girişmiştir. Darbe soruşturamalarının paralel yargıçıları bu kez de siyasilerin çocuklarına, iş adamlarına hatta Başbakan Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'ın da isminin zikredildiği pek çok kişiye karşı operasyon düzenlemiş, soruşturamalar açılarak tutuklamalar gerçekleştirmiştir. Nihayet FETÖ, o güne değin bürokrasi, medya, akademi ve sivil toplum içinde

⁵ https://t24.com.tr/haber/27-nisan-bildirisi-tsknin-sitesinden-kaldirildi,165598#google_vignette Erişim Tarihi 13.03.2025

⁶ Bakınız: “17-25 Aralık'ta ne oldu ve O Dönemin 17 Aktörü Bugün Nerede?” “<https://tr.euronews.com/my-europe/2021/12/17/17-aralikin-17-aktoru-bugun-nerede> Erişim Tarihi 12.03.2025

kurduğu ağlarını etkin biçimde kullanarak 15 Temmuz 2016 yılında kanlı bir darbe kalkışmasında bulunmuştur.

Bir taraftan dindarların okuyup yetişmesi, diğer yandan uzlaş ve hoşgörü söylemleri ile toplumun farklı kesimlerinde meşruiyet sağlayan bir dini yapının zamanla gelmiş olduğu aşama dikkat çekicidir (Akın, 2017: 17). Bu bağlamda 15 Temmuz Kalkışmasının, kendinden önceki askeri darbelere nispetle düşünüldüğünde, siyasal olarak farklı bir boyutta analiz edilmesi gereklidir. Çünkü 1980'lerden 2010'lu yıllara kadar sivil ve askeri bürokrasi içinde etkin biçimde örgütlenen FETÖ, topluma kendini cemaat kisvesi altında sunmuştur. Esasen cemaat ve tarikatlar her dönemde bürokraside etkin olma amaç ve niyetlerine sahip olmuşlardır. Ancak bu, çift yönlü bir ilişkidir. Nitekim tarikatlar bürokratik ve siyasi makamlara, iktidarlar ise tarikatların oy potansiyeline taliptir. Ancak ordu ile tarikatların kurduğu bu dayanışma ağı bakımından 15 Temmuz Kalkışması oldukça sırdaş bir örnektir. Cumhuriyet tarihi boyunca ordu, dini grupları modernleşme hareketlerinin önünde bir engel olarak görmüş ve irtica ile mücadelesinin merkezine cemaat ve tarikat benzeri yapılanmaları koymuştur. Bu bağlamda ordu ile cemaatin bu karşıt ve birbiri ile mücadele içeren ilişkisi, FETÖ'nün ordu içine yerleştirdiği örgüt elemanları aracılığı ile ilk kez seçilmişlere karşı işbirliğine dönüşmüştür.

15 Temmuz Kalkışması, yoğun bir halk desteği ile engellenerek başarısızlıkla sonuçlanmış, sonrasında hem askeri hem sivil bürokrasiden yoğun bir tasfiye süreci başlamıştır. 21 Temmuz 2016'da OHAL ilan edilmesi ile binlerce ordu mensubu, polis, yargıç ve akademisyeni de içine alan kamu görevlisi tasfiye edilmiş, bir bölümü yargılanmış ve mahkûm edilmiştir. ⁷ Ancak iktidarın FETÖ'cü memurları bürokrasiden ayıklaması, yanlış ihbarlar ya da kişilerin isteği dışında diğer uygulamalarla birlikte telefonlara indirilen Bylock programları gibi sebeplerle oldukça zorlu bir süreç olmuştur.⁸ İktidar kovuşturma aşamasında yaşadığı tüm zorluklara karşın bürokrasinin temizlenmesi konusundaki kararlılığını sürdürmüş ve binlerce memur ihraç edilmiştir. Kalkışma sonrası en fazla ihraç yaşayan kurumlardan biri Emniyet Teşkilatı olmuştur. Öncesinde 273 bin olan personel sayısı 34 bin 636 kişinin ihraç edilmesi ve soruşturma sürecinde açığa alınanlarla birlikte 230 binin altına düşmüştür.⁹

AK PARTİ'NİN YARGI İLE MÜCADELESİ

Ak Parti'nin iktidara geldiği dönemden sonra en fazla uğraş verdiği bir diğer alan yargı bürokrasisi olmuştur. İktidarın yargı ile olan ilişkilerinde 2007 yılında Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi dolduğunda yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçme krizi bir dönüm noktasıdır. İktidarın adayı Abdullah Gül olurken Anayasa Mahkemesi, Meclis toplantı yeter oranı için 367 sayısını şart koşturmuştur. Ancak tevatür, bunun zorlama bir görüş olduğu yönündedir.

Ordu, Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olmasını engellemek için Genelkurmay internet sitesinde bir e-muhtıra yayınlamıştır (Kuru, 2013:141). Bu muhtıranın esas amacı irtica ve Kürtçülük tehditlerini öne sürerek Anayasa Mahkemesi'ni harekete geçirmektir. Anayasa Mahkemesi bu çağrıya cevap vermiş, CHP'nin başvurusu ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerini bloke etmiştir. Bu dönemde yargının verdiği kararların önemli bir kısmı, Ak Parti'ye karşı tepki mahiyetindedir. Örneğin başörtüsü davasını usulden incelemesi gerekirken esastan bozmuş, Ergenekon Davası savcılarını görevden almış ve Şemdinli İddianamesini hazırlayan savcı Ferhat Sarıkaya'yı meslekten ihraç etmiştir.

Bu dönem Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararlar hukuki değil ideoloji yüklenmiş jüristokratik kararlardır (Özbudun, 2013: 173). Yargının amacı siyaset üzerinde vesayet kurmak ve sivil gruplarla müttefik ilişkisi oluşturmaktır. Nitekim aynı ideolojilere sahip medyayı elinde bulunduran siviller, siyasi partiler ve yüksek yargı üyeleri, TSK ile iş birliğine gitmişlerdir (Kuru, 2013: 150-151). Yargı bürokrasisinin takındığı bu tutum karşısında iktidar, yasama ve yürütmenin yargı tarafından kuşatıldığına yönelik bir söylem üretmiştir. Söz konusu söylem, 12 Eylül Referandumu ile

⁷ Örneğin 672 sayılı KHK ile 50.389 kamu personeli ihraç edilmiştir.

⁸ Örneğin sözlük, namaz saatleri ya da müzik programları indirmek isteyenlerin bilgileri dışında telefonuna FETÖ'ye ait Bylock kurulduğu anlaşılmış ve ihraç edilen 1823 memur görevine iade edilmiştir. "Mor Beyin Nedir ? Nasıl Bylock Tuzağına Düştüler. Posta Gazetesi, 06.04.2018. <https://www.posta.com.tr/gundem/mor-beyin-nedir-nasil-bylock-tuzagina-dustuler-1366539> Erişim Tarihi 21.12. 2024.

⁹ Emniyet Genel Müdürlüğü Basın Açıklaması, <https://www.egm.gov.tr/01042022-tarihli-basin-aciklamasi#:~:text=Darbe%20giri%C5%9Fimi%20%C3%B6ncesinde%20273%20bin,birlikte%20230%20binin%20alt%C4%B1na%20d%C3%BC%C5%9Fm%C3%BC%C5%9Ft%C3%BCr>. Erişim tarihi: 21.12.2024

yasalaştırılmış ve kuşatmayı kaldıran, yargıyı siyaset karşısında zayıflatmış bir model geliştirmiştir. 2010 yılında, 5982 Sayılı Kanun ile HSYK ve Anayasa Mahkemesi'nin yapısı değişmiş ve hâkimlerin mesleki kariyerleri, yükselme ve özlükleri ile ilgili kimi değişiklikler yapılmıştır. Hâkim ve savcılar üzerindeki denetim yetkisinin Adalet Bakanlığı'ndan alınarak HSYK'ya devredilmesi ile HSYK'nın siyasi nitelikli atamalar yapılabilmesinin ve taşradaki yargı mensuplarının yüksek yargıya üye seçilebilmesinin önü açılmıştır.

Yargı reformu ile iktidarın amacı, Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapısını kendi kompozisyonuna uygun biçimde yeniden teşekkül ettirmek ve parti kapatma usulünü değiştirerek, Venedik Kriterleri'ne ve AİHM kararlarına uygun kapatma kararlarını dahi tatbik edilemez hâle getirmektir (Sağlam, 2010: 21). Yargı mensuplarının eleştirileri de benzer yönde olmuştur. Kanun değişiklikleri ile iktidarın bağımsız hâkim ve savcılar değil, sadık memurlar zümresi yaratmak istediği dile getirilmiştir.

YEREL YÖNETİMLER

Ak Parti'nin uğraş verdiği diğer bir alan yerel yönetimler bürokrasisidir. 20. yüzyılın sonunda dünya küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşmeye ilişkin değişim dinamiklerini değiştirmiş, pek çok alanda dönüşüm yaşandığı gibi yönetim anlayışı için de yeni bir döneme girilmiştir. Böylece merkeziyetçi yapıların çağın ve bireyin gerekleri doğrultusunda yerelleşmesini zorunlu kılan, yeni bir model ortaya çıkmıştır. Yeni yönetim anlayışı kendini katılım, şeffaflık, etkinlik, verimlilik, hizmet kalite standartları ve sonuç odaklılık gibi yeni kavramlar üzerinden tanımlamaktadır. Ayrıca hizmet üreten bir devlet değil, hizmet üretimini kolaylaştıran bir devlet modeli öngörülmüştür.¹⁰ Kamu bürokrasileri geleneksel kodlarından sıyrılarak, edilgen bir vatandaş modelinden katılımcı bir yönetim anlayışına doğru evrilmiş ve özel sektöre yönelik kimi uygulamaların daha etkili olduğunu kabul eden bir anlayış geliştirmiştir.

Türk bürokrasi geleneğinde, merkezin yerele yetki devretmek konusunda pek cömert olduğu söylenemez. Osmanlı'da yerel unsurların güçlendirilmesi merkezin gücünü paylaşmak/zayıflatmak anlamına gelmiş ve şubecilik olarak görülmüştür. Şüphesiz ki yerel yönetimlerin zayıflığı hantallığı, kırtasiyeciliği, personel yetersizliği ve yerele ilişkin taleplerin göz ardı edilmesi gibi pek çok bürokratik sorunu ortaya çıkarmıştır. Tanzimat döneminde kimi adımlar atılmışsa da yerel yönetimler Cumhuriyet döneminde de çekingen bir ıslahat seyri izlemiştir. Bu bağlamda pek çok ıslahat fikrinin merkezinde olan bu mesele ancak 1980'li yıllardan sonra sistemli ve kapsamlı bir reformun konusu olabilmıştır. Bu dalgaanın geri planında dünyada yaşanan dönüşümün yanı sıra, 1970'lerde köyden kente göçün artması gibi yerel etmenlerin de etkisi vardır.

1982 Anayasası ile yerel yönetimlerde yapılan değişimler ve Turgut Özal dönemi reformları da yeküne dâhil olmak üzere, 2000'li yıllardan sonra idari, mali ve siyasi bakımdan kayda değer pek çok reform gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 2005 yılında yürürlüğe giren 6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu bu çabaların tezahürüdür. Yerel yönetimlerle ilgili yapılan dönüşümler büyük oranda Yeni Kamu İşletmeciliği, Yönetişim ve Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımlarından etkilenmiştir. Yerel meclislerde kurulan ihtisas komisyonlarına sendika ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılması öngörülmüş, böylece yükselen Yeni Kamu Yönetimi ve Yönetişim Yaklaşımı ile uyumlu olarak, hizmet alıcıların ve toplum paydaşlarının görüşlerinden faydalanılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda yerel yönetimlere ilişkin yeni model katılımcı, vatandaş odaklı, halka hesap veren, denetleme ve bilgi edinme temelinde olup, vatandaş bürokrasi ilişkileri bakımından yeni bir dönemi de işaret etmektedir.

POST BÜROKRATİK DÖNÜŞÜMLER: HESAP VEREN BÜROKRASİ MODELİ

2002 yılından sonra ordu, yargı ve yerel yönetimlere ek olarak bürokrasinin hizmetkâr modele dönüştürülmesi ve yükselen post bürokratik yaklaşımlara paralel biçimde pek çok alanda dönüşüm gerçekleştirilmiştir. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 5176 Sayılı Kamu Görevlileri

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Osborne, D. (1993). *Reinventing Government. Public Productivity & Management Review*, s. 349-356.

Etik Kurulu Kurulması Kanunu ve 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu bu dönüşümün tezahürleridir. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, hesap verebilir şeffaf devlet ilkesinin bir yansıması olarak Avrupa Birliği ve uluslararası standartlara uygunluk ilkeleri doğrultusunda, 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunu ise, kamu görevlilerinin uymaları gereken etik kuralları belirlemesi bakımından, 58. Hükümet Programı'nda belirtilen ahlaki bürokrasi yaratma çabası ile ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim kanun metni yoğunlukla dürüst ve tarafsız bir çalışma biçimini, halkın gündelik yaşamını kolaylaştırmayı, sürekli kamu yararının gözetilmesini, halkın memnuniyetini ve beyana esas hizmet sistemini vurgulayarak ahlaki kodlara ve halka hizmet düsturuna değinmiştir. 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu da vatandaş bürokrasi ilişkilerinin niteliğini değiştirmiştir. Ombudsmanlık kurumu ile vatandaş ile bürokrasi arasında tampon bir yapı oluşturulmak istenmiştir. Kamu Denetçiliği Kurumu vatandaşları korumayı amaçlayan ve sistematik bir şikâyet birimi olması bakımında ilk kurumdur. Daha öncesinde kamu kurumlarının haksız işlemlerine karşı yalnızca idari yargıda dava açılabilmekte iken Ombudsmanlık Kurumu ile yargı yoluna başvurmaksızın vatandaş ile devlet arası uyumsuzluklarda karar verilebilmesi mümkün olmuştur. Kurum kararlarının tavsiye niteliğinde olmasının sonucu zayıflattığı muhakkaktır ancak yine de inceleme ve araştırma sonuçlarının parlamentoya sunulması, raporların kamuoyu ile paylaşılması nedeniyle, kamu idareleri nezdinde psikolojik bir baskılayım aygıtıdır.

Ak Parti döneminde bürokrasinin işlerliğine yönelik en önemli değişimlerden bir diğeri e-bürokrasi uygulamaları ile gerçekleştirilmiştir. 2002 yılından sonra uygulamaya konulan Bilgi Edinme Yasası, BİMER (Başbakanlık İletişim Merkezi) ve e-devlet uygulamalarının teknolojinin de bu dönem yoğun kullanımı ile birlikte vatandaşla bürokrasi arasında en güçlü köprüleri kurduğunu söylemek mümkündür. Taş ve Uçacak'a göre (2018: 15); 2002 yılından sonra ağırlık verilen bu dönüşümler, kanun ya da kurumların yapısından kaynaklanan her türlü bürokratik iş ve işlem hakkında vatandaşların görüş, öneri ve şikâyetlerinin alındığı ve yayımlandığı bir interaktif platform olma özelliğine sahiptir. Bilgi teknolojileri ve inovasyona dayalı, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) Kamuda İnovasyon Projesi kapsamında, Türkiye'de örnek uygulamalar olan, e-devlet, UYAP (Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi) ve BİMER, bu oluşumun sahaya yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

BİMER 2003 Yılı Acil Eylem Planında dile getirilen “kamuya ait sır kavramının yeniden tanımlanması” ve ardından çıkarılan 4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu ile yakından ilgilidir. Klasik kamu yönetimi anlayışında gizlilik esas olup, bilginin paylaşılması devletin kendi alanına müdahale olarak değerlendirilmiştir. Dahası kamuya ait bilgiler paylaşılmadığı gibi işler de kapalı kapılar ardında yürütülmektedir. Böylece daha verimli bir çalışma alanı oluşturulacağı ve devlet çıkarlarının korunacağı düşünülerek yönetim alanında gizlilik meşru kılınmıştır (Koçak, 2010: 116-117). Oysa yeni kamu yönetimi anlayışı tersi görüştür. Yönetişim ilkesi gereğince benimsenen şeffaflık, hesap verilebilirlik, açıklık gibi ilkeler bürokrasinin kadim sır esasına dair kodları sorgulayarak hâkim paradigmayı değiştirmiştir. Bu bağlamda devlete ait tüm bilgiler değil kimi bilgiler sırdır. Sır kavramının yeniden tanımlanması, bilgi, talep ve şikâyet modeli olarak BİMER ve Bilgi Edinme Kanunu'nun temelini teşkil etmiştir.

Diğer taraftan küreselleşme ile değişen yönetim anlayışı, devlet ile vatandaş ilişkisini yeniden belirlemiş ve çift yönlü bir nitelik kazandırmıştır. Devlet tüm etkinliği ile varlığını sürdürmek isterken vatandaşların yönetimde söz sahibi olma isteği geleneksel parti bağlılığı ile karşılanamamıştır. Bu bağlamda yeni formüller üreten devletlerin önünde iki seçenek ortaya çıkmıştır. Ya yurttaşların hesap sormasına, şeffaf bir yönetim modeline izin vererek onları politik yaşama dâhil edecek ya da yurttaşların taleplerine kulak tıkayarak politik ilgisizliğe (apathy) katlanmak zorunda kalacaktır. Bu seçenek liberal devletin meşruluk anlayışına terstir. Hal böyle iken devletler, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi demokratik ilkeleri benimseyerek e devlet ve CİMER (BİMER) gibi uygulamalara yönelmişlerdir (Demirci, 2015: 98). Nitekim BİMER'in amacına bakıldığında da yönetim ve yönetime katılma ilkelerinin hâkim olduğu vurgusu görülmektedir (T.C. Başbakanlık Faaliyet Raporu, 2014: 21).¹¹

¹¹ BİMER şeklindeki kullanım Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile birlikte CİMER şeklinde değiştirilmiştir. Çalışma içinde BİMER ve CİMER aynı anlamda kullanılmıştır.

Şüphesiz ki elektronik bürokrasi uygulamalarının vatandaşın bürokrasiye erişimi, yönetime katılma, güvenin artırılması ve devletle bireyin ilişkisine olumlu katkılar sunduğu bir gerçektir.¹² Ancak bu uygulamalar zamanla işlevsel olmayan bir iletişim biçimini de ortaya çıkarmıştır. Devlete ulaşma konusunda oldukça büyük meşakkate katlanmak zorunda olan bir modele alışkın olan yurttaşlar, her an ulaşabilmenin verdiği kolaylıkla gereksiz, çözümü olmayan ya da yargı makamlarınca çözülebilecek şikâyetleri CİMER aracılığı ile iletmeye çalışmışlardır. Patatese yapılan zammın, dolar yükseldiğinde verilen tepkinin, sosyal medyada beğenilmeyen bir yorumun, Beşiktaşlı futbolcunun sosyal medyasının kapanma isteğinin dahi son dönemde CİMER’ yazıldığı düşünüldüğünde, sistemin amacının çok uzağında olduğu bir gerçektir.¹³ CİMER’e aktarılan problemlerin kaynağının ekseriyetle hizmet sunan personelin üslubundan ve tatbik edilen kanuni işlemin nüvesinden kaynaklandığı (Çiçekli, 2016: 119) düşünülürse, trafik cezası yiyen sürücünün trafik polisi ile ilgili CİMER’e yazacağı şikâyet üzerinde yeniden düşünülmesi gerekir.

Kurumların CİMER’e olan yaklaşımı konusunda da benzer bir yozlaşma dikkat çekmektedir. Nitekim başlarda münferit bir yaklaşımı benimseyen kamu yönetimleri, zamanla matbu metinlerle CİMER talep ve şikâyetlerine cevap vermeye başlamışlardır. Diğer taraftan CİMER’e yapılan şikâyetlerin çoğu zaman şikâyet konu birim tarafından cevaplanması savunmacı bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Çiçekli tarafından gerçekleştirilen saha çalışmalarında benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Şikâyetlere verilen cevaplar “*aslında personelimiz çok iyi bir personeldir, ancak bugün çok yoğun çalıştı, bugün biraz rahatsızdı veya zor bir gününe denk geldi*” neviden olmakta ve vatandaş matbu cümlelerle yumuşatma amacı gütmektedir (2016: 114-121). Dahası hakkında CİMER şikâyeti yapılan personel hizmet ettiği kitleye öfke duymakta ve hizmet etmekte isteksizlik yaşamaktadır. Her ne kadar şikâyetçinin kimliği ilgili kuruma iletilmemekte idiyse de konunun içeriğinden ilgili kişi anlaşılabilmekte, böylece aynı kitleye hizmet edilmesi gerektiğinde etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Memurlardan toplanan verilere dayanan bir başka saha araştırması sonuçlarına göre CİMER şikâyetlerinde şikâyetçinin kimliğinin gizlenmesi, yanlış beyana hatta iftiraya dayanan şikâyetlerin yapılmasına neden olmaktadır. Dahası olaylar kişinin kendi anlam dünyasına göre yazılmaktadır. Sonuçlara göre CİMER bürokratik sisteme katkı sağlamak bir yana gereksiz başvurular nedeniyle iş yükünü artırmış, kamu kaynakları ile personelin gereksiz kullanımına ve kırtasiyeciliğe sebep olmuştur (Aksan, 2004). 150 vatandaş ile gerçekleştirilen bir başka saha araştırması ise tam tersini ifade etmektedir. Katılımcılar CİMER uygulamasından memnun olduklarının belirtirken, CİMER’in bürokrasiyi azalttığını ve işlemleri hızlandırdığını dile getirmişlerdir. Yapılan şikâyetlerin tamamı çözüme kavuşturulamamışsa bile CİMER, vatandaşa hesap verilmesine yönelik araçlar geliştirmiştir. Ayrıca şikâyet mekanizmasının varlığı dahi kamu personeli üzerinde baskı kurmakta ve hesap vermeye ilişkin tutum kazandırmaktadır. Nitekim hesap verilebilirlik bir sonuç değil süreçtir (Çiçekli, 2016: 114-121). Bu memnuniyetin, vatandaşın yaşadığı katılım süreci ile devlete ulaşmış olması ve matbu, savunmacı ve işlevsiz dahi olsa, suskun ve sorumsuz addedilen bürokrasiden bir cevap almış olmanın verdiği tatmine ilişkin olduğu değerlendirilebilir.

Dijital bürokrasiler, vatandaş odaklı yaklaşımlar, hesap veren yönetim anlayışı ve şikâyet mekanizmalarının Ak Parti döneminde etkin biçimde işletilmesi, vatandaş lehine bir dönüşüm meydana getirmiştir. Ancak 2003 Acil Eylem Planı’nda “vatandaşın memnuniyetinin sürekli ölçülmesi” olarak belirlenen ilkenin, bir anlamda vatandaşın şikâyetine yönlendirilmesi ile sonuçlandığını da eklemek gerekir. Ak Parti, arkasına yoğun halk desteğini almış tüm iktidarlar gibi memura vatandaş karşısında tavır alan ve kimi zaman popülist yaklaşımlarla bürokrati ardıllayan bir iktidar tipi geliştirmiştir. Bu model yalnızca CİMER ve Ombudsman aracılığı ile yürütülen şikâyetler ile değil, sosyal medya aracılığı ile de işletilmektedir. Özellikle sosyal medya ağı olan X platformu üzerinden vatandaşlar, bürokratlara tek tuşla ulaşma imkanı bulmaktadır. Bu şikâyetlerden büyük kitlelerin haberdar olması, bürokratları sorunu hızlı biçimde çözmeye zorlamaktadır. Örneğin 2011 yılı Ekim ayında Gençlik ve Spor Bakanı olan Suat Kılıç’a üşüdüğü yönünde tweet atan bir yurt öğrencisine Suat Kılıç “*Sevgili kardeşim KYK Genel Müdürü’nü aradım, inşallah üşümeyeceksiniz...*” cevabını vermiştir. Cevaptan bir zaman sonra bakan, sosyal medya üzerinden “*Kaloriferlerin yandığı bilgisini aldım, bir dokun bakalım yanıyor mu?*”

¹² 2019 yılında CİMER’e 2 milyon 814 bin başvuru yapılmış ve % 91’i cevaplanmıştır. (Fuat Oktay, 29.11.2019 tarihli TBMM konuşması).

¹³ “Vedat Aslan, “Derdini CİMER’e Anlat” 19.02.2019 <https://www.yenidonem.com.tr/yazarlar/vedat-aslan-52/derdini-cimer-e-anlat-10359> Erişim Tarihi: 21.12.2024

şeklinde öğrenciye tekrar tweet atmıştır. Bu durum vatandaşın bürokrasiye ne denli yönlendirebildiği ve siyasetçinin bürokrati, örneğin “kaloriferlerin yanabileceği resmi tarih ya da asgari sıcaklık” gibi yasal zemini gözetmeksizin, seçmen memnuniyeti saiki ile talimatlandırırabildiğini göstermektedir. Nitekim aynı bakan için kimi haber sitelerinde, bürokratlara vatandaş yönlendirmesi ile hakareti bir alışkanlık hâline getirdiği yönünde haberler yayınlanmıştır.¹⁴

E-Devlet Uygulamaları

Teknolojik yeniliklerin etkisi ile devlet-vatandaş etkileşimindeki ibreyi yukarıya taşıyan etkili diğer bir uygulama e-devlet uygulamalarıdır. E-devlet projesinin temelde amacı daha az vatandaşın fiili olarak kamu kurumlarına başvurması, ekseriyetle işlerin çevrimiçi olarak görülmesi, vatandaşa kamu hizmetleri hakkında kısa yoldan bilgi sağlanması ve devlet kurumları arasında bir entegrasyon kurularak işleyişin hızlanmasıdır. Bu bağlamda yargı sistemi için UYAP, nüfus bilgileri için MERNİS gibi uygulamalarla vatandaşların kamu kurumlarına gitmeden işlerini online olarak görebilmelerinin önü açılmıştır.¹⁵ Tarhan’ın aktardığına göre (2010: 175); Ocak 2010 itibariyle çevrimiçi sistemler üzerinde vatandaş, devlet ve iş olmak üzere üç ayrı başlık altında, 21 kuruluşun entegrasyonu ile toplamda 162 adet kalem hizmete sunulmuştur. Nüfus, eğitim, sağlık, adalet, sosyal güvenlik, emniyet, maliye ve yerel yönetimler gibi pek çok alanda hizmetin sunulduğu e-devlet uygulamaları bulunmaktadır. MERNİS, (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) TAKBİS, (Tapu Kadastro Bilgi Sistemi) VEDOP, (Vergi Dairesi Otomasyon Projesi) POLNET (Polis Bilgisayar Ağı Projesi) ve UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) bu uygulamalara örnek olarak verilebilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bürokratik işlerliğine katkı sağladığı bir diğer alan e-imza sistemi olmuştur. E- imza ile klasik olarak atılan imza yerine çevrimiçi imzalama yolu ile kimlik doğrulaması yapılabilmektedir. Alkan ve Sağiroğlu’na göre (2005); e-imza elektronik ortamda gönderilen ya da alınan bilgilerin kişi ve kuruluşlara ait olduğunun, verilerin yetkili kişilerce gönderildiğinin doğrulanmasını sağlamaktadır. E-imza sistemi ile kırtasiyeciliğin, kağıt israfının ve prosedürlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Sistem ile kurumlar, teknolojik ağlar sayesinde kendi iç yazışmalarını yapabildikleri gibi KEP adresi denilen ağ sayesinde kurumlar arası yazışma da yapılabilmektedir. Yine e-imza sahibi kimseler için kurumlara giderek fiziksel doğrulama gereği olmadan pek çok yasal işlem gerçekleştirilebilmektedir.

E-imza uygulaması ile hedeflenen kağıt kullanımının azaltılması ve hız adına büyük oranda başarı sağlanmıştır. Ancak yine de kimi kurumlarda fetişist bir arşivcilik, sisteme duyulan güvensizlik nedeniyle devam etmektedir. Ünsaldı’nın ıslak imza, mühür ve kopya alma alışkanlığımız üzerinden yaptığı veciz benzetme konuyu özetler niteliktedir; *“Islak imza ve mühür” ve “bir nüshasını mutlaka al” takıntılarının neredeyse dinsel bir forma dönüştüğünü ve bu ilginç iç-dış ikiliğinin tesiriyle zedelenen inanç rejiminin sınırlı da olsa yeniden tesisi seferberliğinde, noter kurumunda hem kutsalın yeni tasdikçisi hem de inanç ticaretinin yeni yüzünü görebiliriz...*” (2019: 18). Bu bağlamda bürokrasi, kırtasiyeciliğe karşı aldığı tüm dijital önlemlere rağmen papiromani alışkanlığını sürdürmektedir.

BÜROKRASİDE YENİ BİR DÖNEM: CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

1982 Anayasası, yürütmeyi Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı arasında paylaştırmış ve yürütmeyi hem bir yetki hem bir görev olarak tanımlamıştır. Buna karşın Cumhurbaşkanı pek çok yetki ve görev ile donatılmasına rağmen sorumsuz bırakılmıştır. Anayasa, Cumhurbaşkanı’nı Bakanlar Kurulu üzerinde bir denetleyici olarak konumlandırmış, bir diğer deyişle bir vesayet makamı olarak tasavvur etmiştir. Ancak yürütmenin bu iki başlı yapısının Türk siyasal yaşamında pek çok soruna sebep olduğu iddia edilmiştir. Bu durumun en yakın örneği 2002 yılında Başbakan Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında anayasa kitapçığı fırlatma ile ortaya çıkan krizdir. Daha sonra Ak Parti iktidara geldiğinde de benzer sorunlar yaşamıştır. Bu bağlamda yürütmenin istikrarsızlığı

¹⁴ Suat Kılıç Tweet Attı, KYK’nın Kaloriferleri Yandı”, www.trthaber.com (13.10.2011). “Arıza Bakan” *Yenişafak*, (08.05.2013). Erişim Tarihi 12.12.2024

¹⁵ E-Devlet, UYAP ve CİMER gibi uygulamaların bürokratik hıza ilişkin katkısının tespit edilmesine yönelik bir çalışma için bakınız: Uçacak, K. (2017). *Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılmasında Bilgi Teknolojileri Ve İnovasyona Dayalı Uygulamaların Önemi: E-Devlet, UYAP Ve CİMER Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

ve vesayet özellikleri çoğu kez sorgulanmış ve alternatif bir sistem arayışına girilmiştir. Ak Parti döneminde cumhurbaşkanı ile başbakanın benzer çizgide olduğu bir formülasyon ile sisteme işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu çözüm Erdoğan'ın sistem üzerinde arzu ettiği aktif rol talebini bir noktaya kadar karşılayabilmiştir. Diğer taraftan yürütmenin iki kanadının da aynı ideolojik çizgide olması parlamenter sistemin doğası ile çelişmiştir. Bu sebeplerle 24.06.2018 tarihinde, yürütmenin Cumhurbaşkanı'nda toplandığı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi ile birlikte bürokratik yapı içindeki kurumlar, kurallar ve örgüt kültürü köklü bir dönüşüm yaşamıştır.¹⁶

Kara'ya göre yeni dönemin en belirgin değişimlerinden biri, Cumhurbaşkanı'nın yürütmenin yetkisine ilişkin konularda çıkaracağı KHK'lar ile kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetkilerini belirleyebilmesi ve kamu kurum ve kuruluşlarındaki üst düzey bürokratların Cumhurbaşkanı tarafından atanabilmesidir. Bürokratlar kamu kurumları içinden seçilebileceği gibi özel sektörden ya da kamu dışından da seçilebilmektedir. İdare hiyerarşik olarak Cumhurbaşkanı'na bağlanmış, kamu kurum ve kuruluşları arasında her türlü yetki tek kişide toplanarak bürokrasinin sistemli ve etkin biçimde yürütülmesi amaçlanmıştır (Kara, 2019: 228-231). Yeni sisteme yöneltilen temel eleştiriler bu yeni atama usulü ve bürokrasiye Demokrat Parti döneminin armağanı olan merkeze çekme uygulamasının yoğun biçimde kullanılması olmuştur. 703 Sayılı KHK ile bürokratik mekanizmaların yeni sisteme uyum sağlaması için pek çok kurum kapatılmış ve görevden alınan çok sayıda orta ve üst düzey bürokrat ortaya çıkmıştır. Görevden alınan bürokratların hukuki ve mali durumlarının ne olacağı ve daha sonra hangi kadroya atanacaklarına dair bir düzenleme yapılmıştır. Düzenlemeye göre örneğin bir genel müdür görevden alındıktan sonra, kurum ve kadronun gereklerine göre kariyer uzmanlığı, denetim elemanı kadrosu ya da araştırmacı kadrosuna atanabilecektir. Ancak kimi kurumlarda halen görevden alınan bürokratin hangi kadroya çekileceğine ilişkin kafa karışıklığı devam etmektedir. Esasen bu uygulamanın en patolojik sonucu “*atıl bürokratlar havuzu*” meydana getirmesidir. Öyle ki işe de gidip gelmeyen bu küskünler ordusu bürokratlar için, “bankamatik memuru” olarak ifade edilen müstehzi bir deyim türetilmiştir. Bu durumun kamu kaynakları ve personel rejimi bakımından sıkça tartışma konusu edildiği görülmektedir.

Aynı KHK ile düzenlenen bir diğer husus personel rejiminin statü ilişkisinden çıkarılarak sözleşmesel bir ilişkiye dönüştürülmesidir. Daha açık bir ifade ile kadrolu istihdamın yerine sözleşme esasına göre çalıştırılma usulü benimsenmiş ve 657 sayılı Kanunun uygulama alanı daraltılmıştır. Yeni düzenleme esnek istihdamı ve verimliliği hedeflemiş olmasına karşın (1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi) memur güvenliği bakımından daha tekinsiz bir görünüm arz ettiği tartışma konusu edilmiştir. Anayasanın kamu hizmetlerinde sürekliliği koruma altına almış olmasına karşın, bu ilkenin ihlal edildiği ve kamu hizmetlerinin sekteye uğrayacağı bu dönem ilgili düzenlemeye yöneltilen eleştirilerin temelini oluşturmuştur. Bu noktada Arı'nın dikkati çektiği (2019: 99); süreklilik esasına dayanmayan bir rejimin partizanlaşmaya neden olacağı düşüncesinin haklılık payı vardır. Çünkü bürokratik mirasımız, tüm iktidar sahiplerini kendisine ait bir bürokratik sistem kurmaya yönelttiği gibi, bürokrasiye de iktidar üretme gücü sayesinde kendisini yeniden yaratma ve siyasileştirme olanağı tanımaktadır (Mahcupyan, 2016).

KHK ile yapılan atamalarda seçilen bürokratların profilleri de sıkça tartışılmıştır. Bu bağlamda torba kanunlarla boşaltılan kadrolara özellikle İmam Hatip kökenliler, İlahiyat mezunları ya da din görevlileri arasından seçim yapılması bürokrasi içinde huzursuzluğa neden olmuştur (Karakoyunlu, 2022: 513). Örneğin yaklaşık 7000 okul müdürünün dört yılı doldurdukları gerekçesi ile görevden alınması üzerine, yerlerine ilahiyat kökenli öğretmenlerin atandığı yönünde haberler basında yer almıştır.¹⁷ Yine 28 Şubat mağduru memurların görevlerine iade edilmesi, iade edilme şansı olmayanlar için başka kadrolar üzerinde çalışma yapılması ile mağduriyetlerinin giderilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda 28 Şubat mağduru olmak, İmam Hatip çıkışlı olmak ya da İlahiyat menşeli olmak bu dönemde bürokraside bir avantaj haline gelmiştir. Bu tutum, Ak Parti'nin dindar nesil yetiştirme istencinin bir

¹⁶ Parlamenter Rejim ve Başkanlık Rejimindeki bürokratik uygulama ve siyaset-bürokrasi ilişkilerine yönelik farklara değinen bir çalışma için bakınız: Tataroğlu, M. (2006). “Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 97-119.

¹⁷ <https://www.cnnturk.com/turkiye/7-bin-okul-muduru-gorevden-alindi-423070> Erişim Tarihi 22.12.2024

tezahürü olarak ifade edilebileceği gibi kendini dindar kesimin mağduriyeti üzerinden üretmiş bir partinin tabanına verdiği sözü yerine getirmesi olarak da okumak mümkündür. Daha sonraki dönemde iktidar, FETÖ kalkışması ile bürokrasiden ayıkladığı sözde dindar tabanın yerini, kendi tarihsel gerçekliğine dayanan ve FETÖ ile ilgisi olmayan 28 Şubat mağduru, İmam Hatip menşeli ya da İlahiyatçı bürokratlar ile ikame etmek istemiştir. Örneğin 15 Temmuz Kalkışmasında, FETÖ'nün yurtlar üzerinden yürüttüğü kadrolaşma hareketlerinin anlaşılması ile KYK yurtları gibi kilit noktalarda bir kontrol modeli yaratılmak istenmiştir. Ancak ilahiyat kökenli bu neviden atamaların, mühendislik bilgisi gerektiren kimi kurumlara da yapılması tepkilere neden olmuştur.¹⁸

İktidarın din bürokrasisine gösterdiği rağbetin kendi içinde tutarlı bir tarihsel sürece dayandığını söylemek mümkündür. Nitekim din bürokrasisi Türk modernleşmesinin ötekileştirdiği bir grup olmuştur. Din bürokrasisi, Orhan Bey zamanından Tanzimat'a kadar önemli bürokratik kadroları besleyen bir kaynak iken (Terzi, 2012: 39-40) Osmanlı Batılılaşma hareketleri din bürokrasisini dünya görüşünün tam karşısında konumlandırmış, reform hareketlerinin başarıya ulaşması için bu kesimi zayıflatma yoluna gitmiştir (Dursun, 1992: 171-173). Tanzimat reformları da bu kesimin gücü ve dünya görüşünün aleyhine gelişme göstermiştir (Ortaylı, 1987: 207). Böylece din bürokrasisi büyük bir itibar ve mevzi kaybı yaşamıştır. Cumhuriyetle birlikte kendisine verilmiş asli işler, sivil bürokrasiye devredilmiş, böylece bir kez daha tasfiyeye maruz kalmıştır. Din bürokrasisi tarihsel süreç içinde Şeyhülislamlık kurumunun kaldırılması, medreselerin kapatılması, devletin resmi bir dininin olmayacağı ibaresinin eklenmesi ve laiklik ilkesinin hayata geçmesi ile neredeyse hayattan silinmiştir (Heper, 2006: 92, 113-114). Görev ve itibarının önemli bir bölümünü sivil bürokrasiye devreden din hizmetleri grubu, 28 Şubat sürecinde de ağır bir yara almış, MGK aracılığı ile kendisi ile mücadele edilen bir birim haline gelmiştir. Dahası bu dönemde pek çok sivil bürokrat da şeriatçı, İslamcı ya da İmam Hatip Liseli olması sebebiyle kamudan ihraç edilmiştir. Bu nedenle Ak Parti'nin din bürokrasisini, diğer bürokratik kolları besleyen bir kaynak olarak konumlandırması, Cumhuriyet modernleşmesinin dini gruplara karşı giriştiği mücadeleye karşın, partinin tabanın mağduriyetini giderme vaadinden kaynaklanmıştır.

SONUÇ

Ak Parti iktidara geldiği 2002 yılından itibaren seçim beyannameleri ve hükümet programlarında bürokratik formalitelerin yoğunluğuna sıklıkla vurgu yapmış ve bürokrasinin siyaset yerine ikame edilerek siyasetin alanının daraltılmasına karşı olduğunu ifade etmiştir. Bu manada Ak Parti, bürokrasi karşısında yüksek siyaset anlayışını benimsemiş ve bürokrasiyi bir mücadele alanı olarak belirlemiştir. Başlangıçta iktidar, aslında “oligarşi” olarak tanımladığı bürokrasi ile açıkça bir çatışma içine girmemiş, bürokrasi ile verdiği mücadelenin meşruiyeti, uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklere yönelik kazanımlar, küreselleşme ve AB uyum yasaları etrafında temellendirilmiştir. Bu bağlamda ilk yıllarında bürokrasi aygıtının siyaset karşısında bağlı bir birim ve hizmet alanı olarak tanımlanması için mücadele etmiş ve özellikle ordu ve yargı alanında önemli reformlara imza atmıştır.

Ak Partinin ordu ile mücadelesi başlangıçta kontrollü bir uzlaşmazlık şeklinde iken 2007 yılından sonra daha açık bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu yıldan sonra iktidar, ardına aldığı güçlü halk desteğinin ve uluslararası konjonktürün etkisi ile askeri bürokrasiyi dizayn etmiştir. 2007 yılında ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı seçim krizi, Genelkurmay Başkanlığınca piyasaya sürülen irtica ile eylem planları ve darbe planlarının ardından iktidar, askerlerin odağını oluşturduğu sistemli bir yargılama sürecine girişmiştir. Bu süreç, toplumsal tabanda ordunun kendi yetki alanını aşan eylemleri meşru gören bir siyasal anlayışı sorgular hale getirirken, ordu itibarsızlaştırılmış, TSK'nın etki alanı daraltılmış ve dokunulmaz ordu algısı görece kaybolmuştur. Ordunun siyaset karşısında zayıflatılmasında iç dinamiklerin yanı sıra, dünyada değişen siyaset-ordu ilişkilerinin de etkisi vardır. Bu bağlamda Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte militerleşmenin zayıflayarak demokratik algıların değişmesi ve sivil toplumun güçlenmesi ile ibrenin siyasetten yana yükselmesi önemli nedenlerdir.

Ordu mensuplarının yargılanması sürecinde ortaya çıkan tutarsızlıklar ve sonrasında ardı ardına yapılan tahliyeler neticesinde yargının meşruiyeti, o güne değin hiç olmadığı kadar sorgulanmaya

¹⁸ “Akkuyu Nükleer Santrali Müdürlüğüne İlahiyatçı Müdür”, <https://teknoseyir.com/durum/309292> Erişim Tarihi: 22.02.2020. “Hızlı Tren Trafiği İlahiyatçıya Emanet” <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/hizli-tren-trafigi-ilahiyatciya-emanet-253291h.htm> Erişim Tarihi: 11.12.2019).

başlamıştır. 2007 Cumhurbaşkanlığı Krizi, 17-25 Aralık olayları, Gezi Olayları gibi örneklerde yargının açıkça iktidarın karşısında yer alması ile yargı bürokrasisi toplum vicdanında yara almış ve Ak Parti için de gücü kırılması gereken bir birim olarak görülmüştür. Bu bağlamda iktidar, orduya koşut yargı bürokrasisi ile de etkin bir mücadeleye girişmiştir. Bu bağlamda yargının yapısında oldukça köklü değişiklikler yapılmış ve bu dönüşüm muhalif yargıdan siyasal yargıya uzanan bir süreçle sonuçlanmıştır.

Ordu ve yargının zayıflatılması yönündeki tüm gelişmelere karşın iktidar, 17-25 Aralık Olayları ile başlayan ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması ile sonuçlanan sürecin muhatabı olmuştur. 15 Temmuz Kalkışması, Cumhuriyet geleneği içinde ordu-cemaat/tarikat karşıtlığına rağmen, kendini dinin meşruiyeti ile temellendiren bir yapının askeri ve sivil bürokrasiyi işgal edebilmesi bakımından kendinden önceki darbelerden farklı bir anlama sahip olmuştur. Ayrıca Türk bürokrasisinin en belirgin yapısal sorunlarından biri olan, bürokrasinin gerçek bir güç olduğu ve onu eline geçirenin siyasi partilerle paylaşmaya razı olmayacağı gerçeği ile yeniden yüzleşilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan 15 Temmuz Kalkışması ile cemaatçi bürokrasinin pek çok katmanının iktidara karşı yatay biçimde örgütlendiği anlaşılmış ve iktidar bu kez de bürokrasi içindeki FETÖ'cü memurları ayıklama sürecine girişmiştir. Sayısı yüzbinleri bulan FETÖ'cü memurun bu dönemde kamudan ihraç edilmesi, söz konusu örgütlülüğün muhtevasını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer yandan FETÖ'cü memurların ayıklanması süreci, bürokrasi içinde husumetli birimlerin birbirini ihbar aracına dönüşmesi, 17-25 Aralık tarihinin cemaatle bağın koparılması için bir mîat olarak belirlenmesi ve memur ile cemaatin kurduğu bağın kimi zaman fikri bir muhtevaya sahip olması nedeniyle oldukça zor bir süreçle evrilmiştir.

Ak Parti'nin bürokrasideki tüm vesayet birimleri ile mücadelesinin önemli bir merhalesi 24.06.2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne geçilmesi ile gerçekleşmiştir. Parlamenter rejimde yürütmenin çift başlılığına, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ve bir vesayet makamı olarak tasarlanmasına karşın, Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi yürütmenin Cumhurbaşkanı'nda toplandığı bir modeldir. İdarenin bütünü ile Cumhurbaşkanına bağlanması ile bürokratik hız ve etkinliğin artırılması hedeflenmiş, bürokratik yapı ve kurumlar köklü bir değişim geçirmiştir. Ancak bu yeni model yine aynı özelliklerden dolayı yoğun eleştirilere maruz kalmış, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan KHK ile kamu kurum ve kurumlarının görev ve yetkilerinin belirlenebilmesi ve üst düzey bürokratların gerek kamu içinden gerekse de kamu dışından atanabilmesi tartışma konusu olmuştur. Nitekim özellikle bürokrat atamaya ilişkin uygulama sonucunda çok sayıda görevden alma gerçekleşmiş ve atıl bürokratlar havuzu oluşmuştur. Bu uygulama kamu kaynakları ve personel rejimi bakımından tartışma konusu edilmiştir.

Diğer taraftan personel politikalarının statü ilişkisinden çıkarılarak sözleşmesel bir ilişkiye dönüştürülmesinin, hem memur güvenliği hem de kamu hizmetlerinin sürekliliği bakımından sakıncaları dile getirilmiştir. Dahası bürokratik süreksizliğin daha fazla partizanlaşmaya sebep olacağı ileri sürülmüştür.

Ak parti bu süreçte çıkardığı torba kanunlar ile pek çok yöneticiyi görevden alarak yine KHK'lar aracılığı ile atama yapmıştır. Bu dönem özellikle 28 Şubat sürecinde kamudan uzaklaştırılan mağdurların, İmam Hatip Liseli'lerin ve İlahiyatçıların yeniden istihdam edilmesine yönelik sistemli bir atama geleneği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda din bürokrasisi adına bir iade-i itibar yaşandığı değerlendirilebilir.

Ak Parti ordu, yargı ve FETÖ ile yürüttüğü ve uzun bir döneme yayılan bu mücadelesine koşut bürokrasinin etkin ve verimli çalışması adına pek çok düzenleme yapmıştır. Özellikle teknolojinin yoğun kullanımı ile e-bürokrasi araçlarının hemen her alana sirayet etmesi, verimlilik ve hız adına oldukça önemli adımlar olmuştur. Diğer yandan geleneksel kamu yönetimlerinde vatandaş ile bürokrasinin monolog ilişkisinin aksine, CİMER ve Ombudsmanlık gibi birimler aracılığı ile vatandaşın taleplerine kulak kabartıldığı bir süreç başlamıştır. Bu düzenlemelere ek olarak vatandaşın devlete etkin ve hızlı biçimde ulaşma aracı sosyal medya olmuştur. Bu uygulamalar, devlet birey ilişkilerinin demokratikleşmesi bakımından oldukça önemli adımlar olmasına karşın talep ve şikâyet mekanizmalarının kimi durumlarda amacı dışında kullanıldığı ve yeni bir bürokratik yüke sebep olduğu dile getirilmektedir.

Yüksek siyaset anlayışını benimseyen Ak Parti'nin bürokrasinin tüm birimleri ile verdiği etkin mücadele, dijital bürokrasiler ve vatandaş ile bürokrasinin ilişkisine yönelik adımlarına bakıldığında, bürokrasiyi "hizmetkâr kamu aygıtı" pozisyonuna çektiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ak Parti 4. Olağan Büyük Kongre 2023 Siyasi Vizyonu. (2015). Ak Parti Tanıtım Ve Medya Başkanlığı.
- Akın, M. H. (2017). Türkiye Modernleşmesi Karşısında Dini Gruplar. *İnsan ve Toplum*, 7(1), 1-24.
- Alkan, M. ve Sağiroğlu, Ş. (2005). *Her Yönüyle Elektronik İmza (E-İmza)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arı, Musa (2019). *İnformel Bir İktidar Tipolojisi: Türk Kamu Bürokrasisinde Üstatlık*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Cansever, N. (2013). *Türkiye'de 2000 Sonrası Ordunun Siyaset Üzerindeki Etkisi ve Bunu Belirleyen Dinamikler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Çakır, R. (2016). Gülen Cemaati: Nereden Nereye, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/gulen-cemaati-nereden-nereye> (Erişim Tarihi: 17.04.2020).
- Çiçekli, A. (2016). *Bimer Uygulamasının Hesap Verebilir Yönetime Etkisi: Van Sağlık Hizmetleri Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Demirci, K. (2015). Türkiye'de Yurttaş-Devlet İletişimi Açısından E-Devlet Uygulamaları: Bimer Örnek Olayı. *Akdeniz İletişim Dergisi*. 23, 96-113.
- Dursun, D. (1992). *Din Bürokrasisi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de Devlet Gelenegi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı: Tarihsel, Kuramsal ve Karşılaştırmalı Açidan*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Hale, W. ve Özbudun, E. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm, Akp Olayı*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.
- Jenkins, G. (2001). The Turkish Military's Impact On Policy. *The Adelphi Papers*, 42(337), 57-82.
- Karakoyunlu, B. (2022). *Türkiye'de Bürokrasi ve Memur Vatandaş Etkileşimi*. Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2014). *Kısa Türkiye Tarihi, 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, S.Y. (2010), Kamu Yönetiminde Açıklık İçin Bilgi Edinme Hakkı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 115-124.
- Kuru, A. T. (2013). Türkiye'de Askeri Vesayetin Yükselişi ve Düşüşü: İslamcılık Kürtçülük ve Komünizm Korkuları. "Türkiye'de Demokrasi, İslam ve Laiklik" içinde (Der. Ahmet T. Kuru ve Alfred Stepan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 139-159.
- Laçiner, Ö. (2004). Türk Militarizmi II-Ordular: İlk Hedefiniz Piyasa Mı Oluyor. (Der. Ahmet İnel Ve Ali Bayramoğlu). "Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu" içinde, İstanbul: Birikim Yayınları. 29-39.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Osborne, D. (1993). Reinventing Government. *Public Productivity & Management Review*, 349-356.
- Özbudun, E. (2013). Türk Anayasa Mahkemesi ve Siyasal Kriz. (Der. Ahmet T. Kuru ve Alfred Stepan). "Türkiye'de Demokrasi, İslam ve Laiklik" içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 161-176.
- Öztürk, N. K. (2017). *Bürokrasi Siyaset İlişkileri ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sağlam, F. (2010). Akp'nin Anayasa Değişikliği Paketi Üzerine Düşünceler. *Mülkiye Dergisi*, 34 (267), 15-46.
- Tarhan, A. (2010). *Devlet - Vatandaş İlişkisinin Geliştirilmesinde Elektronik Devletin Rolü: Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Taş, İ. E. ve Uçacak, K. (2018). Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılmasında Uyar Uygulamasının Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl, 5, 492-513.

Tataroğlu, M. (2006). Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(1), 97-119.

Terzi, M. A. (2012). *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*. Ankara: Türkiye Kamu-Sen.

Uçacak, K. (2017). *Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılmasında Bilgi Teknolojileri ve İnovasyona Dayalı Uygulamaların Önemi: E-Devlet, Uygulama Ve Bimer Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Ünsaldı, L. (2019). *Burada Ne Oluyor?*. Ankara: Heretik Yayınları.

2013 Ab İlerleme Raporu,
https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_Raporu_Tr.Pdf (Erişim Tarihi: 20.08.2021).

Başbakanlık 2012 Yılı Faaliyet Raporu. <http://www.sp.gov.tr/upload/xsprapor/files/U61vw+Rapor.Pdf> (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

Başbakanlık Bimer Hakkında Genelge <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060120-5.htm> (Erişim Tarihi: 20.08.2021).